

International
**SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL**

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:37
sssjournal.com

pp.3142-3153
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 09/04/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 26/06/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 26.06.2019

BARTIN YÖRESİNE AİT TARİHSEL VE KÜLTÜREL BİR DEĞER: TEL KIRMA İŞİ¹

A HISTORICAL AND CULTURAL VALUE FOR BARTIN REGION: TEL KIRMA İŞİ

Dr. Öğr. Üyesi Mine DEMİR

Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Bartın/TÜRKİYE

Arş. Gör. Dr. Abdül Halim VAROL

Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı, Bartın/TÜRKİYE

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1553>

Reference : Demir, M. & Varol, A.H. (2019). "Bartın Yöresine Ait Tarihsel ve Kültürel Bir Değer: Tel Kıрма İşi", International Social Sciences Studies Journal, 5(37):3142-3153.

ÖZ

Kimi değerler gerek taşıdıkları kültürel vasıf gerekse tarihsel süreç içinde edindikleri yer bakımından bir bölgenin ya da şehrin adıyla anılmaktadırlar. Geleneksel el sanatlarımızdan tel kırma işi için benzer bir durum geçerlidir. Kendine özgü motifleri ve tekniğiyle diğer işleme türlerinden ayrılan bu sanat faaliyeti Batı Karadeniz Bölgesinde yer alan Bartın şehri ile özdeşleşmiş ve 2009 yılında 'Bartın işi' olarak tescillenmiştir.

Tel kırma işi, tül ya da ipek benzeri kumaşların üzerine metal tellerin iğne ile işlenmesi ve makas kullanılmadan kırılmasına dayanan bir işleme türüdür. Osmanlı Dönemi'nde Müslüman ve gayrimüslim nüfusun bir arada yaşadığı önemli bir liman şehri olan Bartın, 19. yy. dan itibaren tel kırma işinin yaygınlaştığı bir merkez haline gelmiştir. Tel kırma işinin yörede halen devam ediyor olması toplumsal sürekliliği sağlayan kültürel mirasın taşıyıcısı olduğunun kanıtıdır. Taşınmış olduğu kültürel ve sanatsal değeri kadar Bartın şehrinde yaygınlaşmasını sağlayan tarihsel etkiler, şehrin kültürel kimliğine dair yeni bilgilerin gün yüzüne çıkmasına katkı sağlayabilir.

Bartın yöresine ait tel kırma işinin geleneksel örnekleri şehirde yer alan kent müzesi ve etnografya müzesi kapsamında muhafaza edilmektedir. Son derece zengin örnekleri barındırmasına rağmen bu ürünler araştırma konusu yapılamamıştır. Çalışmada tel kırma işinin Bartın şehriyle özdeşleşmesinin tarihsel nedenleri değerlendirilerek Bartın Kemal Samancıoğlu Etnografya Müzesinde yer alan tel kırma işi örneklerinin motif ve kompozisyon analizleri gerçekleştirilecektir.

Anahtar kelimeler: Bartın, Tel Kırmaları İş, Kemal Samancıoğlu Etnografya Müzesi, geleneksel el sanatları

ABSTRACT

Some values are referred to by the name of a region or city in terms of their cultural qualifications and their place in the historical process. A similar situation applies to wire breaking, which is one of our traditional handicrafts. This art, which differs from other embroidery types with its unique motifs and technique, is identified with Bartın in the Western Black Sea Region and was registered as 'Bartın work' in 2009.

Wire breaking is a type of embroidery which is based on needlework of metal wires on tulle or silk like fabrics and breaking them without using scissors. Bartın which is an important port city where Muslim and non-Muslim populations lived together during the Ottoman Period became a center where wire-breaking was spread since 19th century. Still ongoing wire breaking handiwork in the region, is a proof that it is the bearer of cultural heritage that ensures social continuity. As well as its cultural and artistic value, the historical influences that enable it to spread in the city of Bartın may contribute to the coming to light of new information about the cultural identity of the city.

Traditional examples of the wire-breaking work of the Bartın region are preserved in the city museum and ethnography museum. Although they contain so many rich examples, these works couldn't be researched. In this study, by analyzing the historical reasons for the identification of wire-breaking with Bartın, the motif and composition analysis of the samples of wire breaking work in the Ethnography Museum of Bartın Kemal Samancıoğlu will be carried out.

Keywords: Bartın, Traditional Handcrafts, Tel Kıрма İşi, Bartın Kemal Samancıoğlu Ethnography Museum.

¹ "Bu makale 3. Uluslararası Sanat ve Estetik Sempozyumunda sunulan aynı isimli bildiren türetilmiştir."

1. GİRİŞ

Türk Plastik Sanatları içerisinde önemli bir yere sahip olan el sanatları, yüzyıllar boyunca Türk toplumunun vazgeçilmez bir parçası olarak günümüze değin varlığını sürdürmüştür. Bu durum el sanatlarına farklı bir anlam da yüklemiştir. Gündelik yaşantıyı hizmet etmek ve kolaylaştırmak amacıyla üretilen eserler zamanla, sahip oldukları zengin işçilikleri ile doğrudan toplumun kültürünü ve sanat ortamını yansıtan vesikalara dönüşmüşlerdir.

İşleme terimi, ipek, yün, keten, pamuk, metal vb. iplikler kullanarak, çeşitli iğneler ve uygulama biçimleri aracılığıyla; keçe, deri, dokuma çeşitlemeleri vb. üzerine yapılan bezemeler olarak tanımlanmaktadır (Barışta, 1999:4).

Osmanlı Dönemi'nde işlemler, saray ve saray dışı (ev, çarşı, ordu, tekke, okul) olmak üzere iki çevrede yapılıyordu. Toplumsal etkileşim sayesinde şehirdeki en fakir evden konağa, konaktan saraya ya da köy evinden çarşıya, yöreye ya da bir bölgeye bir sanatsal faaliyetin geçiş yapması söz konusu olabiliyordu. Böylece saray, ev, çarşı etkileşerek girift eş değerde bir zincirin halkaları gibi birbirini tamamlıyordu. Saray dışı işlemlerden olan halk tipi ve çarşı işlemleri, Osmanlı toplumunda yaygın olarak uygulanıyordu. Evlerde amatörce yapılan uygulamalar neslinden nesile öğretilerek bilginin devamlılığı sağlanıyordu. Bu eğitim etkinliklerinin boyutları, iyi teknik bilen, evden eve giderek bildiği işleme tekniklerinin uygulamasını öğreten “aşına kadınlar” tarafından yapılmaktaydı. Aşına kadınlar değişik iğne tekniklerini evden eve ulaştırarak halk işlemediliğinin yaygınlaşmasında önemli katkı sağladılar (Barışta, 1999:19).

Geleneksel işlemedilik Gaziantep, Kahramanmaraş, Bartın, Amasra, Kütahya, Zonguldak, Bolu, Göynük, Mengen, Kastamonu, Ankara-Beyazıt, Sinop gibi yerleşim merkezlerinde ve kırsalda halen sürdürülmektedir (Şahin, 2016:28). Her yöre, kendine has işlemedilik özelliğiyle diğerlerinden fark yaratır duruma gelmiştir. İşleme teknikleri ve iğneler coğrafi, sosyal, ekonomik şartlar ve estetik değerler doğrultusunda yüzyıldan yüzyıla değişiklikler göstermektedir (Barışta, 1998:131). Bartın yöresinde 19. yy'dan itibaren ön plana çıkan el işlemediliği ise tel kırma işidir.

Günümüzde modernleşme ve endüstrileşmeyle birlikte geleneksel işleme sanatlarının kaybolmaya yüz tutması var olan örnekleri daha kıymetli bir konuma getirmiştir. Bu nedenle eserlerin korunması ve kayıt altına alınması Türk Plastik Sanatları açısından oldukça önemlidir.

2. BARTIN İLİ VE TEL KIRMA İŞLEMECİLİĞİ

Batı Karadeniz bölgesi sınırları içinde yer alan Bartın şehri, kuzeyinde 59 km.lik sahil şeridiyle Karadeniz, doğusunda Kastamonu, güneyinde Karabük, batısında ise Zonguldak illeriyle komşudur. Amasra, Kurucuşile ve Ulus olmak üzere üç ilçesi bulunmaktadır.

Bartın, M.Ö. 12. yy a kadar dayanan tarihi geçmişle pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Hititlerden Lidyalılara, Pontus Rum Krallığından Bizans devletine kadar pek çok medeniyetin durak noktası olmuştur. Bartın ve çevresi M.S.11. yy'da Anadolu Selçuklularının 1392'den itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetini girmiştir. 15 yy'a gelindiğinde Amasra'da hüküm süren Ceneviz kolonisinin varlığına da son verilmiştir. 1460 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Amasra fethiyle birlikte bu topraklar tamamen Osmanlı hâkimiyetini girmiştir (Tuğlacı, 1985:46-47). Doğal güzellikleri, plajları, tarihi yapıları ile ilgi çeken bir kenttir. Adını mitolojide «muhteşem akan su» anlamına gelen Parthenious'tan alan Bartın,(Tuncel, 1992:87) sahip olduğu antik değerleri ve doğa güzellikleri sebebiyle günümüzde daha ziyade kültür ve deniz turizmi ile tanınmaktadır.

Farklı kültürlerin mirasçı olması bölgeye özgü değerlerin oluşumuna imkân sağlamıştır. Geleneksel işlemedilik sanatlarımızdan biri olan tel kırma işi değerlerin başında gelmektedir.

Tel kırma işi, yassı metal tel biçiminde değişik kratta gümüşle kaplanmış iplik ve tek gözlü yassı bir iğne kullanılarak yapılan bir tür çapraz haç iğnesidir (Barışta, 1999:229). İşleme yapılırken tel katlanarak kırıldığından bu adı almıştır. Genellikle örnekleri süslemek ve zenginleştirmek için kullanılan bir işleme çeşididir (Sürür, 1976:39). Tel kırma işinin Bartın'da yaygın olarak

işlenmesi, gelişmesi ve bu yöreden yayılması sebebiyle işleme tekniğine Bartın işi adı verildiği anlaşılmaktadır (Köklü, 2002:114).

Diğer işleme çeşitlerinden, işleme ve görüntü açısından değişik bir yapıya sahip olan tel kırma işi, kumaş kasnağa gerilerek bazı yörelerde ise kumaş gergerfe veya kalbura gerilerek işlenmektedir (Çelebilik, 1996:102). Tel kırma iğne tekniği, “+” (artı) şeklinde ve “X” (carpı) şeklinde tül, tülbent, mermerşahi, krep, el dokuması vb. iplikleri sayılabilen veya tafta, saten gibi iplikleri sayılamayan kumaşlara işlenir. İlk dönem örnekleri yerel dokumalar ya da ipek üzerine işlenirken tül kullanımının yaygınlaşmasıyla tel kırma için tercih edilen kumaşlar arasına girmiştir (Köklü, 2002: 11).

Çizim 1: Tel kırma iğne teknikleri (Kaynak: Hilal Karaçorlu-Fatma Yetim, “Amasra Müzesinde Bulunan Tel Kırma (Bartın İş) ve Hesap İş İşlemeler Üzerine Bir Araştırma”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9 Sayı: 43, Nisan 2016, s.1119.)

Osmanlı döneminde işlemlerde altın veya gümüşün ince teller halinde çekilmesi ile hazırlanan metal iplikler yaygın şekilde kullanılmıştır. Saray atölyelerinde altın veya gümüş tellerin işleme ve dokumalarda kullanımı özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Saray nakkaşları ile ortaklaşa çalışan ve zerduzan adı ile bilinen altın işleyicileri kumaşlara altın iplik işlemekle sorumlu bölüktür. Ehl-i Hiref atölyelerinin en özel gruplarından birisini teşkil etmektedir (Yaman, 1996: 280; Kalyoncu, 2015:286). 18. yüzyıl ikinci yarısından sonra itibaren metal türü iplikler ve gümüş altın kaplamaların kratlarında bir düşüş fark edilmektedir. Altın ve gümüş telden başka bakır tel de kullanılır olmuştur. Gümüş telin altın ile kaplanması ya da bakır telin gümüş ile kaplanması gibi yöntemlerde uygulanmıştır (Barışta, 1999:104).

Bir Fransız mozaikçisi ve ressamı olan Pretextat Lecomte, Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl sonundaki sanat ve zanaatlarına yer verdiği seyahatnamesinde (Altunbay, 2013) metal iplik yapımcılarını şu şekilde anlatmaktadır:

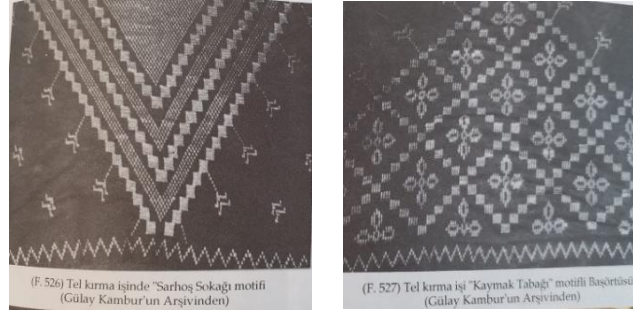
"Binbir direkte (Yerebatan Sarnıcı) bu sırmalar çok ilkel bir makinayla yapılmaktadır. Bu makine, ipek telli işleyen telle tutturulan otuz kadar mili fişten ibarettir. Bu ipek teli yirmi adım mesafeye durmuş bulunan bir başka işçi germektedir. Tel kendi üzerinde dönerek kabuğundan kurtulup altın ya da gümüşlemeğe hazır duruma geldiğinde başka tezgâha alınır; orada tarif ettiğimize yakın bir usulle madeni tel onu sarar, nakış teli böylece hazırlanmış olur. Bu derinlikte sütunların arasında bu sırma tel çeviricileri cehennem tanrılarının köleleri gibi görünür insana."

Bu sırma teller tekerlek sistemiyle çile haline getirilir ve tekerleklerin dönme sayısı ile uzunluk ölçülerek satılırdı (Barışta, 1999:104).

Günümüze ulaşan pek çok işlemede sarı rengin karararak gümüş rengine dönmesi ya önceki yüzyıllardaki metal ipliklerde yapılmış uygulamaların unutulduğunu ya da bunların başka pazarlardan ithal edildiğini ortaya koymaktadır. Günümüzde gümüş, bakır ve altın rengindeki teller ile işleme yapılmaktadır.

Tel kırma işinin kompozisyon ve desenleri, ilk örneklerinden itibaren sürekli gelişerek zengin bir motif çeşitliliği ortaya çıkmıştır. Bartın'da bu desenlere gerek mahalli özelliklerden gerekse doğadaki bitki ve eşyalardan esinlenerek pek çok farklı isim verilmiştir. Çark-ı felek, değirmen taşı, Kemerköprü, bağ yaprağı, kaymak tabağı(yıldız), sarhoş sokağı (mihraplı), yıldız, baklavalı yıldız, karanfil, ağır karanfil, gül, ağır gül, lale, lale su, halı deseni, tektel, süper lale, kilim deseni, yapraklı vb. bugün Bartın'da kullanılan motif ve desen isimlerinden bir kısmıdır. Bu isimler

arasında Kemerköprü ismi, şehrin 1787 yılında yapılmış olan köprüsünün ismidir (Bartın Halk Kültürü, 1996:646, 685). Bölge insanının yaşamına dair öğeleri sanat eserlerine uyarladığının göstergesidir.

Fotoğraf 1: Tel kırma işinde sarhoş sokağı ve kaymak tabağı motifleri (Kaynak: Bartın Halk Kültürü, Haz. Selahattin Çilsüleymanoğlu, Cilt 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.693.)

Bu motiflerle tel kırma işinden yastık kılıfı, yatak çarşafı, yatak örtüsü, masa örtüsü, peştamal, ebaniye, uskufe yelek, şal, çatki, fular, kaftan, havlu, seccade, mendil, kese, kuşak, kutnu yelek, sedir örtüsü, perde ve her türlü çeyiz eşyası yapılmaktadır (Bartın Halk Kültürü, 1996:646).

3. TEL KIRMA İŞİNİN BARTIN YÖRESİNDE ORTAYA ÇIKIŞI

Tel kırma işlemeciliği Bartın kültüründe ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. Öyle ki bu sanatsal faaliyet 2009 yılında “Bartın işi” adıyla tescillenmiş ve bölgenin coğrafi işaretli yegâne ürünü haline gelmiştir. Bu işleme tekniğinin taşımış olduğu sanatsal değeri kadar Bartın şehriyle özdeşleşmesini sağlayan tarihsel etkileri de sorgulamak gerekir.

Batı Karadeniz bölgesinde yapılan araştırmalar, bölgede üretimi ve kullanımı kısmen devam etmekte olan geleneksel tekstil üretimleri (dokumacılık, işlemecilik, örmecilik, oyacılık) ile iplik yapımıcılığı olduğunu göstermektedir (Şahin, 2017:48). Bartın yöresinde de Osmanlı klasik döneminden itibaren -işleme yapımında temel gereksinimler olan- kumaş ve iplik (Sürür, 1976:28) üretimi yapılagelmiştir. 1640 tarihli İstanbul narh defterinde “Bartın’ın bükülmüş beyaz keten ipliği, Bartın’ın çiğ beyaz ipliği” (Kütükoğlu, ¹⁹³⁸: 158) şeklinde geçen kayıtlardan yöre halkının kendi ihtiyacını ürettiği gibi ihtiyaç fazlasını şehir dışına sattığı anlaşılmaktadır. Daha ziyade keten iplik üretilmekle beraber 18 yy’ın ilgi çeken ve talep gören ipliklerinden yün ipeği üretimi Kastamonu ve Amasra gibi merkezlerden sağlanmıştır (Barışta, 1999:104). İplik üretimi ve dokumacılık faaliyetlerinin bölgede etkin bir şekilde yapılması işlemeciliğinin gelişimini destekleyen önemli bir unsurdur.

Bartın’da yapılan geleneksel işleme sanatında tel kırma işi ve hesap işi² ağırlık kazanmaktadır (Şahin, 2016:39). Yerel araştırmacıların çalışmalarında, tel kırma işinin 1890’lardan itibaren Bartın’da görülmeye başladığına dair bilgiler yer almaktadır. İlk tel kırma işlemesini Bartın Asma Mahallesinde oturan ‘kâtip kızı’ adıyla bilinen Hatice Ağaçkırın tarafından yapıldığı sanılmaktadır (Bartın Halk Kültürü, 1996:685). Ancak bu bilginin ve tarihlendirmenin neye dayandırılarak yapıldığı hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Belirtilen tarihin temellendirilmesine yönelik birkaç destekleyici hususun etkileri değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi 19. yy’dan itibaren şehrin ticaret hayatında görülen faaliyetlerinin artışıdır. -Avrupa ile yapılan ticaret antlaşmalarının etkisiyle- 19. yüzyıl ortalarından itibaren Bartın limanının ticaret yoğunluğunun artmasıyla halkın refah ve gelir seviyesinin yükselmeye başladığı bilinmektedir (Ballı, 2015). Ticari faaliyetlerin daha ziyade İstanbul ile gerçekleşmesi Avrupa kumaşları, dantelleri, giysileri, çeyiz işleri gibi İstanbul kültürünün belirgin öğelerinin Anadolu’nun küçük bir şehrine ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla şehrin çehresinin değişmeye başladığı ve tel

² İşlemeler, iğne çeşitleri ve işleniş tekniklerine göre bir ve ikiyüzlü olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlar eşyanın kullanılma biçimine göre uygulandıklarından kumaşın altını da üstünü de biçimlendiren ikiyüzlü işlemeler genellikle ev ve kullanma eşyalarında bulunur. İki yüzü aynı olan işlemelerin genel adı hesap iğnedir. Hesap işleri kumaşın atkı ve çözüğü ipliklerinin sayılması yoluyla yapıldığından işlenecek kumaşın genellikle seyrekleşmiş olması gerekir. Ayten Sürür, *Türk İşleme Sanatı*, Ak Yayınları: Apa Ofset basımevi, İstanbul, 1976, s.36

kırma işinin bu etkileşim sonucunda gelişme gösterdiği kabul edilmektedir. İstanbul ile olan ilişkileri nedeniyle saray etkisindeki işlecilik özelliklerinin yanında bölge halkı tarafından yapılan desen ve kompozisyon özelliklerinin tel kırma işinin karakteristiğini oluşturduğu belirtilmektedir (Şahin, 2016:40). Bu etkilerin tel kırma işinin Bartın'da menşee bulmasında etkili olduğu muhakkaktır.

Bu el sanatının Bartın'da yaygınlaşmasında etkili olabilecek bir diğer husus, 19. yy'dan itibaren yörede sayıları artmaya başlayan gayrimüslim nüfusun etkisidir. 19. yy'ın ikinci yarısından itibaren Bartın'a yerleştirildikleri cizye ve nüfus defterlerinden tespit edilmektedir (BOA, NFS.d. 790; BOA, ML.VRD.CMH.d 643/24-25). 1850 yılına ait nüfus defterinde Bartın'da kendilerine toprak tahsis edilen 27 gayrimüslim erkek nüfus bulunmaktadır (BOA, NFS.d. 790/17-18). Aileleriyle birlikte düşündüğümüzde bu sayı 108 civarına tekabül etmektedir.³ 1880 yılına gelindiğinde Rum ve Ermeni nüfusun sayısı 120'ye, 1888 yılında ise 649'a yükseldiği gözlenir (Çetin, 2014:60). 1888'de rakamların birden yükselmesinin nedeni bölgeye gerçekleştirilen göçlerin etkisidir. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Fermanı sonrasında izlediği vilayetleri şenlendirme politikası gereği gayrimüslim ailelerin Bartın'a yerleştirilmesi muhtemeldir. Ayrıca Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Hristiyanlar için getirdiği olumlu koşullar nedeniyle⁴ Ege Adaları'ndaki Rum nüfusun Anadolu'nun pek çok kentine göç edip yerleştikleri bilinmektedir. Karpat'ın tespitlerine göre, iç kesimlerden Trabzon ve Giresun gibi Karadeniz'in liman kentlerine gelen Rumlar bu kentlerde serbest girişime ve dış ticarete dayanan küçük bir ekonomik devrim yapmışlardır (Karpat, 2010:126-127). Nitekim Bartın'daki ilk konakların yapılması, ticari faaliyetlerin yoğunluk kazanması, maden işletmelerinin açılması bu aileler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. İkamet edecekleri konakların inşası için İtalya'dan ahşap ustalarının getirilmesi, mobilyalarının İstanbul ve Avrupa'dan sipariş edilmiş olması (Aşçıoğlu, 2006: 35-36) bölgeye yerleşen gayrimüslimlerin gelir durumlarının dönemin şartlarına göre oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

Gerek Bartın limanındaki ticari faaliyetlerin artışıyla İstanbul ile temasın fazlaşması, gerek sanat ve zanaatla uğraşan gayrimüslim nüfusun Bartın'a yerleştirilmesi 19. yy'ın sonlarına doğru şehrin kent kimliği kazanmasında ve tel kırma işinin Bartın'da yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

4. KATALOG: BARTIN KEMAL SAMANCIOĞLU MÜZESİNDE BULUNAN TEL KIRMA İŞİ ÖRNEKLERİ

Kültür varlıklarının korunması, tanıtılması ve sergilenmesi boyutuyla önemli işlevler üstlenen etnografya müzeleri, bir toplumun duygu ve düşüncelerini ifade etme araçlarından olan el sanatlarını tanıtmaya ve kuşaktan kuşağa aktarmada yardımcı olurlar (Karaçorlu, 2016:1118). Bartın'da bu sorumluluğu üstlenen önemli merkezlerden biri Kemal Samancıoğlu Etnografya Müzesi'dir. Bartın'ın eski belediye başkanlarından Kemal Samancıoğlu'nun doğup yaşadığı tarihi konak, günümüzde etnografya müzesi olarak hizmet vermektedir. Müzede Kemal Samancıoğlu'nun eşyalarının yanı sıra Bartınlı ailelerin bağışladığı yaklaşık 700 etnoğrafik eser bulunmaktadır.⁵

Müzede tel kırma işine ait ilk örnekler daha ziyade mefruşat ürünleri üzerinde görülmektedir. Bu çalışmada müzede yer alan yastık örtüsü⁶ ve yatak çarşafı türündeki 7 eser günümüzdeki durumu,

³ Tahrir, cizye, avarız ve nüfus defterleri vergi ile alakalı olması ve vergiye tabi olan ya da olmayan hane reisini (hane/nefer) esas alması, toplam nüfusun tespitinde ciddi zorluklar yaratmaktadır. Ömer Lütfi Barkan çalışmalarına dayanarak, tahrir defterlerine dayalı çalışmalarda ekseriyetinde hane sayısı için önerilen katsayı 5'tir. Ancak son dönemde yapılan çalışmalar, sanayi öncesi toplumlarda, özelde de Osmanlı toplumunda, ilgili defterlerde yer aldığı şekliyle hanedeki fert sayısının ortalama 4 olduğu fikrini ortaya koymaktadır. Bu nedenle burada 4 katsayısı üzerinden hesap yapılmıştır. (Yunus Koç,2013:185-186).

⁴ Ege adalarındaki Hristiyan nüfus, 1839 ve 1856 fermanlarının getirdiği olumlu koşullar nedeniyle hızla artmaya başlamıştı. İş bulmakta güçlük çeken pek çok kişi Batı Anadolu'ya göç edip yerleşti. 1880 yılında bu göçmenlerin sayısının yirmi yıldan daha az bir süre içinde 200 bin kadar yüksek bir rakama ulaştığını tahmin ediliyordu. Ekonomik koşullar Rum göçmenlerin işlerini kolaylaştırmıştı. Zorunlu askerliğe ya da diğer ağır yükümlülüklerle tabi değillerdi. Ekonomik güçlüklerin yoğun baskısı altındaki Müslümanlar, aile fertlerinin sayısını düşük tutarken, askeri yükümlülüklerden muaf olan ve gelirine oranla önemsiz bir vergi ödeyen Rumlar büyük aileler kurup geçinebiliyorlardı. (Kemal Karpat, 2010:127).

⁵ <http://360sanalturbartın.com/project/kemal-samancioglu-etnografya-muzesi/>

⁶ Bartın'da yastıkların üzerine konulan örtüye "yastık çarşafı" denilmektedir. Yastık çarşafının kenarları mutlaka işlemeli olurdu. (Bartın Halk Kültürü, 1996: 686).

malzeme, teknik ölçü, renk bilgisinin yanı sıra genel tanım ve süsleme özellikleri yönünden değerlendirilecektir.

Örnek No	: 1
Fotoğraf No	: 2-3
İnceleme Tarihi	: 04.03.2019
Ürün Türü	: Yastık örtüsü
Durumu	: Sağlam
Malzeme	: Yerel dokuma bez
Teknik	: Tel kırma işi
Ölçüler	: 143x80 cm
Genel Tanım	: Dikdörtgen biçime sahip eserin kısa kenar yüzeyleri işlemelidir. Eser yüzeyi, uzun kenarlar boyunca uzanan düz hatlı çizgilerle kuşaklara ayrılmıştır.
Süsleme	: Kısa kenar yüzeyleri, karanfil görünümlü soyut çiçek dizisinden oluşan bitkisel kompozisyonla bezelidir. Kompozisyon kısa kenara doğru, kenar boyunca uzanan dilimli kemerle sınırlandırılmaktadır.
Renkler	: Bakır kırmızısı

Fotoğraf No: 2-3

Örnek No	: 2
Fotoğraf No	: 4-5
İnceleme Tarihi	: 04.03.2019
Türü	: Yastık örtüsü
Durumu	: Sandık lekeli
Malzeme	: Yerel dokuma bez
Teknik	: Tel kırma işi, hesap işi
Ölçüler	: 140x45 cm
Genel Tanım	: Dikdörtgen biçimli eserin kısa kenar yüzeyleri işlemelidir. Eser yüzeyi, uzun kenarlar boyunca uzanan kuşaklarla hareketlendirilmiştir.
Süsleme	: Soyut çiçeklerden oluşan bitkisel kompozisyon kısa kenara doğru bordürle sınırlandırılmıştır. Yüzey arkada tel kırma işiyle bezenmiştir.
Renkler	: Kırmızı, fıstık yeşili, çimen yeşili, bordo, mavi, yavruağzı, kavuniçi, beyaz, mor

Fotoğraf No: 4-5

Örnek No	: 3
Fotoğraf No	: 6-7
İnceleme Tarihi	: 04.03.2019
Türü	: Yastık örtüsü
Durumu	: Tahrip durumda
Malzeme	: Yerel keten dokuma
Teknik	: Tel kırma işi
Ölçüler	: 135x66 cm
Genel Tanım	: Dikdörtgen biçimli eserin kısa kenar yüzeyleri işlemelidir. Eser yüzeyi, uzun kenarlar boyunca uzanan düz hatlarla hareketlendirilmiştir.
Süsleme	: S kavisli geometrik motifleri kısa kenara doğru sınırlandıran zencerek motifinden oluşmaktadır.
Renkler	: Gümüş gri, kırmızı

Fotoğraf No: 6-7

Örnek No	: 4
Fotoğraf No	: 8-9
İnceleme Tarihi	: 04.03.2019
Türü	: Yastık örtüsü
Durumu	: Sandık lekeli
Malzeme	: Yerel keten dokuma bez
Teknik	: Tel kırma işi, hesap işi
Ölçüler	: 90x46 cm
Genel Tanım	: Dikdörtgen biçimli eserin kısa kenarları süslemelidir.
Süsleme	: Kısa kenarlar, üst üste iki sıra yatay tek sıra dikey yerleştirilen altıgen formlarla bezelidir. Formların yüzeyleri dik açılı hatlarla hareketlendirilmiştir. Tüm kompozisyon bordürlerle sınırlandırılmıştır. Altıgenlerin araları ve içte yer alan bordürlerin önleri tel kırma işlidir.
Renkler	: Vişne çürüğü, altın sarısı, yeşil, yavruağzı mor

Fotoğraf No: 8-9

Örnek No	: 5
Fotoğraf No	: 10-11
İnceleme Tarihi	: 04.03.2019
Türü	: Yastık örtüsü
Durumu	: Sandık lekeli
Malzeme	: Yerel dokuma bez
Teknik	: Tel kırma işi ve hesap işi
Ölçüler	: 121x74 cm
Genel Tanım	: Dikdörtgen biçimli eserin kısa kenar yüzeyleri işlemelidir. Eser yüzeyi, uzun kenarlar boyunca uzanan düz hatlarla hareketlendirilmiştir.
Süsleme	: Kısa kenarlar, dal üstünde yükselen kır çiçeklerinden oluşan bitkisel kompozisyonla bezelidir. Kompozisyon arka planda tel kırma işi ile hareketlendirilmiştir.
Renkler	: Sarı, bordo, mavi, yeşil

Fotoğraf No: 10-11

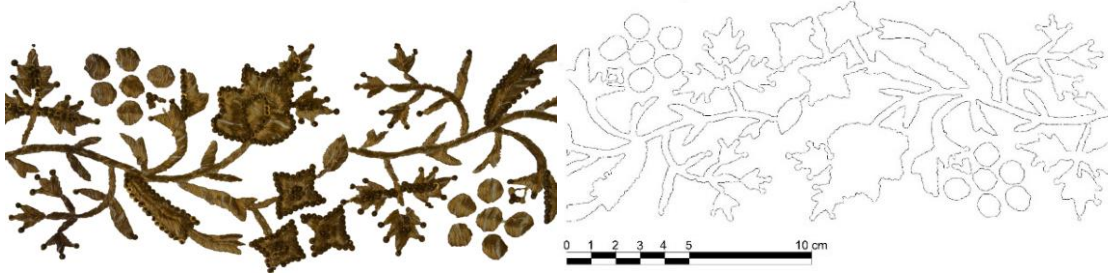
- Örnek No: : 6
 Fotoğraf No: : 12-13
 Çizim No: : 2
 İnceleme Tarihi: : 04.03.2019
 Türü: : Yastık örtüsü
 Durumu: : Sandık lekeli
 Malzeme: : Patiska
 Teknik: : Tel sarma işi
 Ölçüler: : 160x22 cm
 Genel Tanım: : Dikdörtgen biçime sahip örneğin kısa kenar yüzeyleri bezemelidir.
 Süsleme : Eksende kır çiçekleriyle birleşen c kavisli ve birbirini tekrarlayarak uzanan kompozisyondan oluşmaktadır.
 Renkler: : Altın sarısı

Fotoğraf No: 12-13

Çizim No: 2

Örnek No	: 7
Fotoğraf No	: 14-15
Çizim No	: 3
İnceleme Tarihi	: 04.03.2019
Türü	: Yatak çarşafı
Durumu	: Sandık lekeli
Malzeme	: Patiska
Teknik	: Tel sarma işi
Ölçüler	: 225x160 cm
Genel Tanım	: Dikdörtgen biçimli eserin bir uzun ve bir kısa kenarı işlemelidir.
Süsleme	: Asma yaprağı ve üzüm meyvesinden oluşan kompozisyon tüm kenar boyunca birbirini tekrarlayarak uzanmaktadır.
Renkler	: Altın sarısı

Fotoğraf No: 14-15

Çizim No: 3

5. SONUÇ

Geleneksel el işlemlerinin menşeleri hakkında kesin bilgi sahibi olabilmek oldukça güçtür. İlk kez kimler tarafından ne zaman yapıldığı hakkında net çıkarımlar yapabilmeye imkân tanımazlar. Bununla birlikte tarihsel süreç içinde olayların hangi boyutta etkili oldukları üzerine tahmin yürütmek mümkündür. 19. yy dan itibaren Bartın yöresinde yapıldığı bilinen tel kırma işi için de benzer durumlar geçerlidir. 1800'lerin sonlarından itibaren Bartın'a gelip yerleşen Rum ve Ermeni nüfusun Bartın'ın kültürel zenginliğini arttırdığı ve bu etkileşim sayesinde tel kırma işinin Bartın'da gelişip yaygınlaşma imkânı bulunduğu söylenebilir. İplik üretimi ve dokumacılık faaliyetlerinin daha önceden yapıyor olması el işlemeciliğinin gelişmesini destekleyen unsur olmuştur.

Diğer taraftan Avrupa ile yapılan ticaret antlaşmalarından sonra deniz ticaretinin önem kazanması ve Bartın'ın Batı Karadeniz'in önemli bir liman şehri haline gelmesi etkili olan bir diğer husustur. Özellikle İstanbul ile ticaret yoğunluğunun fazlalığı gerek hammadde ihtiyacının karşılanmasına gerekse İstanbul kültürünün şehre ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Yöre halkının bu el sanatını benimsemesi, yeni desen, motif ve figürlerle geliştirilmesiyle yöreye özgü bir değer olarak günümüze taşınmasına imkân sağlamıştır.

Bartın ve çevresinde 19. yy'a ait tel kırma örnekleri daha ziyade müze ve özel koleksiyonlarda mevcuttur. Evlerde koruma amaçlı sandıklarda saklanan örnekler ise çoğunlukla 20. yy'ın ikinci yarısına ait parçalardan oluşmaktadır. Bartın'daki geleneksel işlemler çoğunlukla ev eşyası ve giyim kuşam parçalarına uygulanmıştır.

İncelediğimiz ürünlerde daha ziyade yerel dokuma bezler kullanılmıştır. 17. yüzyılda İstanbul'a keten ipliği satışı yapılan şehirde, keten dokuma üretiminin ağırlık kazandığı bilinmektedir. Dokumaların daha ziyade krem renk olduğu ve üzerinde beyaz, tütün rengi ve kırmızı renklerde aralıklı şeritler kullanıldığı görülmüştür.

Tel kırma tekniği tek başına kullanıldığı gibi ağırlıklı olarak hesap işi tekniğiyle bir arada kullanılmıştır. Hesap işi tekniğini zenginleştirmek amacıyla serpmeye yöntemiyle tel kırma işi bezemelere yer verilmiştir. Tel kırma ve kanaviçe işinin bir arada kullanıldığı örnekler de mevcuttur. İşlemlerde gri, bakır ve sarı renk teller ile işleme yapılmıştır. Motif tercihlerinde çoğunlukla doğadan yararlanıldığı görülmektedir. Kır çiçeği, lale, üzüm ve soyut çiçek motifleri bitkisel; c kavisleri ve zencerek gibi motifler ise geometrik unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Batılılaşma hareketleriyle birlikte özellikle c ve s kavisleri gibi Barok karakterli unsurlar dönemin diğer ürünlerinde sıklıkla kullanılmıştır. Bartın Kemal Samancıoğlu Müzesinde yer alan eserlerde de bu motiflerin görülmesi, eserlerin yerel özellikler barındırdığı gibi dönemin sanat anlayışını yansıtan unsurlara da sahip olduğunu göstermektedir.

Burada dar kapsamda ele almış olduğumuz tel kırma örnekleri, Bartın'ın kültürel miras öğeleri arasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Tarihsel arka planı ve sanatsal değerinin kapsamlı şekilde araştırılarak ön plana çıkarılması gerekmektedir. Bu bağlamda hazırlamakta olduğumuz proje ile Bartın yöresine ait tel kırma işi eserlerin sistematik katalog düzeniyle ele alınması, benzerleriyle karşılaştırarak Türk Plastik Sanatları içerisindeki yeri ve önemini tespit edilmesi ve bu sanatın sosyal, kültürel ve tarihsel boyutlarıyla incelenerek kültürel miras hazinemizdeki değerinin gün yüzüne çıkarılması planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Vâridât Muhasebesi Cizye Defterleri (BOA, ML.VRD.CMH.d) 643/24-25

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Nüfus Defterleri (BOA, NFS.d.) 790/17-18

Araştırma Eserleri

Altunbay, M. (2013). "Pretextat Lecomte'un Tespitleriyle XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Sanat ve Zanaatlar", Türk Yurdu, 33 (310): 282-290.

Aşçıoğlu, E. (2016). Bartın ve Kökleri, Bartın.

Ballı, E. (2015). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Liman Kenti Bartın, Libra Kitap, İstanbul.

Barışta, Ö. (1998). Türk El Sanatları, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Barışta, Ö. (1999). Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Bartın Halk Kültürü. (1996). (Haz. Selahattin Çilsüleymanoğlu), Cilt 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Çetin, E. (2014). “Kastamonu Vilayet Salnamelerinde Bartın”, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Belge ve Fotoğraflarla Bartın”. (Edt. Mustafa Hizmetli), Bartın Üniversitesi Yayınları, Bartın, 49-61.

Kalyoncu, H. (2015). “Ehl-i Hiref-İ Hassa’ Teşkilatının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, The Journal of Academic Social Science Studies, 33: 279-294.

Karaçorlu, H. & Yetim, F. (2016). “Amasra Müzesinde Bulunan Tel Kırma (Bartın İşi) ve Hesap İşi İşlemeler Üzerine Bir Araştırma”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(43): 1118-1130.

Karpat, K. (2010). Osmanlı Nüfusu 1830-1914 (Çev. Bahar Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul.

Koç, Y. (2013). “Ömer Lütfi Barkan’ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları”, Bilig, 65: 177-202.

Köklü, H. (2002). El İşlemeleri, Ya-Pa Yayın, İstanbul.

Kütükoğlu, M. (1983). Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 tarihli Narh Defteri, Enderun Yayınları, İstanbul.

Sürür, A. (1976). Türk İşleme Sanatı, Ak Yayınları: Apa Ofset Basımevi, İstanbul.

Şahin, Y. (2017). “Yaşayan Bir El Sanatı Zonguldak İşlemeleri ve Düşündürdükleri”, SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi, 4(12): 47-54.

Şahin, Yüksel, Her Yönüyle Zonguldak İşlemeleri ve Replikalar, Ürün Yayınları, Zonguldak, 2016.

Tuğlacı, P. (1985). Osmanlı Şehirleri, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Tuncel, M. (1992). “Bartın”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA), (V):87-90, İstanbul.

Yaman, B. (1996). “18.Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Ehl-i Hiref (Sanatkarlar) Teşkilatı“, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3: 273-292.

Diğer Kaynaklar

Çelebilik, G. (1996). “Konya İli Antikacılarında Bulunan Hesap İşi Ürünleri ve Özellikleri”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

<http://360sanalturbartın.com/project/kemal-samancioglu-etnografya-muzesi/>